

Dagvlinderstand in schommelend herstel

D. M. DE VRIES (m.m.v. G. DE VRIES-SMEENK)

Meermalen heb ik naar voren kunnen brengen, dat het tegenwoordig zo dikwijls genoemde evenwicht, waarin planten- en dierenwereld verkeren, geenszins star genomen dient te worden. Naast de gerichte veranderingen in standplaats met bijbehorende levende natuur, heden ten dage wel aan de orde van de dag, blijft toch uiteraard de allerm minst standvastige weersgesteldheid van ons gematigde klimaat wisselingen teweeg brengen in de samenstelling van allerlei levensgemeenschappen. Dit dan zowel op kortere als ook op langere termijn, zich allereerst uitend in de hoeveelheidsverhouding van de samenstellende soorten. Heel wat tijd heb ik kunnen besteden aan het zo boeiende nagaan van dergelijke schommelingen in grasmat, vogelbevolking en vlinderstand. Voor laatstgenoemde loot van ons dynamisch biosociologische onderzoek, gegroeid in Gelderse dreven, vraag ik hier uw aandacht.

De veertiger jaren waren over het algemeen gekenmerkt door strenge winters en verrukkelijke zomers met ondermeer als gevolg, dat de grasmat tijdelijk zelfs vastelandstrekken ging vertonen. Ook herinner ik mij uit die tijd levendig de toen verre van zeldzaam rond dartelende lucernevlinders en Konin-ginnepages. Deze voor zoonaanbidders en vlindergasten uit het zoele zuiden zo gunstige tijd werd helaas voor hen gevolgd door een indrukwekkende reeks van natte en veelal te koele zomers. Uiteraard een ramp voor de dagvlinders, die pas in hun element zijn bij aangename temperatuur en vooral zonneschijn! Vlak na de wel zeer bijzonder natte jaren van 1965 en 1966 kwam dan eindelijk met de zonnige en droge voorzomer van 1967 een kentering ten goede (D.L.N. 70:

214-215 en 71: 72). Ook 1968 liet het er niet bij zitten, wat dagvlinders betreft, zoals naar voren kwam uit de uitkomsten van de toen door ons opgezette vlindertellingen op verschillende lokbloemen en in enkele flinke bloementuinen in hun geheel (De Boerderij 53: 552). Daarna kwam dan die heerlijke en niet aflatende zomer van 1969, volgens Wedts de Swart (Natura 66: 129-132 en 67: 61-62) in Zeeland een ware vlinderzomer, welke opvatting ik met genoeg voor Gelderland kon bevestigen in De Boerderij 54: 254 en in D.L.N. 73: 150-156. De zomer van 1970, begonnen met droogte en veel zon in mei en juni, en ook in zijn geheel wel de meest zonnige sinds 1959, stelde echter onze wellicht te hoog gestemde verwachtingen aangaande de vlinderstand teleur (De Boerderij 54: 4014 en D.L.N. 74: 37-39). Ter verklaring van deze terugslag van 1970 konden dienen de weer eens vochtige en koele julimaand, alsmede het koude en veel te late voorjaar met een voor nectarvorming te droge voorzomer. Maar ziet daar: het sedert 1959 zonnigste en droogste klimatologische jaar 1971 gaf de vlindervrind weer verse moed! Weliswaar volgden op een vrij zachte winter maar al te veel koude lentedagen met een buitenissige koudepiek in maart, maar de meimaand werd vrij warm. Ter afwisseling zorgde juni helaas voor een zomerse koudegolf, maar daarna bleef het tot en met de uitstekende oktobermaand goed weer, hoewel september aan de koele kant was met zelfs een recordvroegte vorstdag op de 16de. Al met al een goede insektenzomer, die van 1971, met al zijn „plagen”, zoals van wespen, kakkerlakken en lieveheersbeestjes, waarover men in de dag-

Tabel 1. Gemiddelde aantallen dagvlinders in augustus en (september), waarbij die van 1969 op 100 zijn gesteld. Arb. = Arboretum. SHS = Sint Hubertus Slot.

	1968	1969	1970	1971
Arb.	46 (105)	100 (100)	48 (101)	<u>114</u> (83)
SHS	(27)	100 (100)	55 (53)	<u>120</u> (40)

Tabel 2. Hoogste aantallen dagvlinders in augustus en (september), waarbij die van 1969 op 100 zijn gesteld. Arb. = Arboretum. SHS = Sint Hubertus Slot.

	1968	1969	1970	1971
Arb.	56 (103)	100 (100)	72 (132)	<u>140</u> (102)
SHS	(45)	100 (100)	103 (<u>126</u>)	<u>164</u> (70)

Tabel 3. Gemiddelde aantallen soorten dagvlinders in augustus en (september), waarbij die van 1969 op 100 zijn gesteld. Arb. = Arboretum. SHS = Sint Hubertus Slot.

	1968	1969	1970	1971
Arb.	65 (77)	<u>100</u> (100)	74 (79)	91 (69)
SHS	(49)	<u>100</u> (100)	75 (63)	81 (66)

Tabel 4. Hoogste aantallen soorten dagvlinders in augustus en (september), waarbij die van 1969 op 100 zijn gesteld. (Arb. = Arboretum. SHS = Sint Hubertus Slot.

	1968	1969	1970	1971
Arb.	82 (67)	<u>100</u> (100)	73 (78)	<u>100</u> (67)
SHS	(60)	<u>100</u> (100)	73 (90)	80 (90)

bladen kon lezen en waarvan ik mede ge- waagde in De Boerderij 55: 3478. Wat leer- den ons nu de anno 1971 in Gelderland verrichte vlindertellingen in vergelijking met die van 1968, 1969 en 1970?

Beperken we ons hier in hoofdzaak tot de uitkomsten van de vlindertellingen in de tuinen van het oude Arboretum van de Land- bouw hogeschool te Wageningen en bij het Sint Hubertus Slot in het nationale park De Hoge Veluwe. Beide tuinen zijn niet alleen rijk aan verschillende soorten bloemkruiden, die vlinders trekken, maar er bevinden zich onder de vele er groeiende houtachtige plan-

ten ook verscheidene Buddleia-struiken, die als magneten werken op sommige vlinder- soorten. In tegenstelling tot het eerdere stukje in D.L.N. 74: 37-39 wordt de klei- nere bloementuin van De Pampel op De Hoge Veluwe ditmaal buiten de beschou- wing over de jaren 1968 t.e.m. 1971 ge- houden. Daar groeien alleen snijbloemen van wisselende soort, die in de laatste zomer wel in het bijzonder geleden hebben van de ongewone droogte en de daar rake nacht- vorst al in september, hetgeen zijn uitwer- king op het vlinderbezoek aldaar niet miste. In nevenstaande staatjes worden dus alleen voor de tuinen van het Arboretum en het Sint Hubertus Slot de gemiddelde en de hoogste aantallen dagvlinders en soorten dagvlinders gegeven voor de echte vlinder- maand augustus met er achter voor septem- ber tussen haakjes, waarbij telkens de waar- den voor het vlinderjaar 1969 op 100 zijn gesteld. Achtereenvolgens voor de jaren 1968, 1969, 1970 en 1971 bedroeg het aan- tal tellingen per maand voor het Arboretum onderscheidenlijk 7 (5), 6 (6), 9 (10) en 7 (7), en voor het Sint Hubertus Slot respec- tievelijk 1 (3), 6 (5), 7 (6) en 6 (6). Voor het beginjaar der tellingen kon dus voor laatstgenoemde tuin over augustus geen ge- middelde worden berekend.

Uit de tabelletjes 1 t.e.m. 4 blijkt nu onder- meer het volgende. Voor de maand augustus overtreft 1971 zelfs 1969 in het aantal vlin- derindividuen, zulks niet alleen, wat de ge- middelden betreft, maar nog sterker voor de maximale waarden. Dit geldt voor beide tui- nen, hoewel duidelijk nog het meest voor Sint Hubertus Slot. September bleef aan- zienlijk bij augustus ten achter en nu ook weer het meest voor De Hoge Veluwe, al- waar ook de koudste nachten vielen. Hier- door bevroren niet alleen vele bloemplanten aan de grond, maar overwinterende dagvlin- ders als Citroentje en Kleine vos gingen er

Tabel 5. Gemiddeld aantal vlinders over augustus en (september) in de bloementuinen van Arboretum en Sint Hubertus Slot gezamenlijk (+ = minder dan 0,5).

	1968	1969	1970	1971
1. <i>Papilio machaon</i> (Koninginnepage)			+	
2. <i>Pieris brassicae</i> (Groot koolwitje)		<u>4</u> (+)	3 (+)	2
3. <i>Pieris rapae</i> (Klein koolwitje)	(2)	<u>12</u> (6)	8 (5)	7 (4)
4. <i>Pieris napi</i> (Klein geaderd witje)	(1)	<u>15</u> (5)	3 (3)	<u>16</u> (4)
5. <i>Colias crocea</i> (Oranje lucernevlinder)		+		
6. <i>Gonepteryx rhamni</i> (Citroenvlinder)	(1)	<u>6</u> (7)	8 (1)	<u>20</u> (1)
7. <i>Inachis io</i> (Dagpauwoog)	(+)	<u>4</u> (3)	2 (+)	3
8. <i>Vanessa atalanta</i> (Atalanta)	<u>(2)</u>	1 (1)	1 (1)	<u>2</u> (1)
9. <i>Vanessa cardui</i> (Distelvlinder)	<u>(2)</u>	1 (1)	<u>3</u> (1)	
10. <i>Aglais urticae</i> (Kleine vos)	(29)	<u>17</u> (37)	8 (33)	<u>28</u> (23)
11. <i>Polygonia C-album</i> (Gehakkelde aurelia)		+		+ (+)
12. <i>Fabriciana niobe</i> (Bruine parelmoervlinder)		+		
13. <i>Hipparchia semele</i> (Heidevlinder)		4 (1)	2 (+)	<u>5</u> (1)
14. <i>Hipparchia stalinus</i> (Donker zandoogje)				+
15. <i>Maniola jurtina</i> (Bruin zandoogje)		1	+	+
16. <i>Coenonympha pamphilus</i> (Hooibeestje)		+	+	+
17. <i>Lasiommata megera</i> (Argusvlinder)		<u>4</u> (+)	1 (+)	<u>4</u> (+)
18. <i>Lycaena phlaeas</i> (Gewoon vuurvlindertje)	(+)	<u>3</u> (4)	1 (2)	<u>1</u> (2)
19. <i>Heodes tityrus</i> (Bruin vuurvlindertje)		+	+	+
20. <i>Celastrina argiolus</i> (Hulstblauwtje)			1	
21. <i>Plebejus argus</i> (Heideblauwtje)		+		+
22. <i>Aricia agestis</i> (Bruin blauwtje)		+	+	1
23. <i>Polyommatus icarus</i> (Icarusblauwtje)		2	+	+
24. <i>Ochlodes venatus</i> (Groot dikkopje)		+	+	+
Dagvlinders	(38)	<u>76</u> (65)	39 (47)	<u>90</u> (37)
Phytometra gamma (Gammauil)	(19)	<u>44</u> (13)	+ (3)	<u>35</u> (44)
Overige vlindersoorten	(+)	<u>1</u> (+)	3 (+)	3 (+)
Vlinders	(57)	120 (79)	43 (49)	<u>127</u> (80)

ook vervroegd tijdelijk ter ruste. Kwam augustus 1971 dus uitstekend voor de dag, wat de menigte aan dagvlinders aangaat, in het aantal dagvlindersoorten bleef 1969 aan de top, hoewel 1971 ook daarin het tegenvallende jaar 1970 achter zich liet.

Vergelijken we nu de talrijkheid van de verschillende soorten vlinders in de laatste vier jaren. In tabel 5 wordt voor hen de gemiddelde talrijkheid gegeven, alweer voor de maanden augustus en (september), waarbij ten gerieve van het overzicht beide tuinen zijn samengevat door telkens de gemiddelden (in één decimaal) bij elkaar op te tellen, door twee te delen en vervolgens op helen af te ronden, waarbij waarden lager dan 0,5 met +

worden vermeld. Voor augustus zien we het gemiddelde gezamenlijke aantal dagvlinders in 1971 dat van 1969 overtreffen met 90 tegenover 76, terwijl voor alle vlinders tezamen de cijfers onderscheidenlijk 127 en 120 bedragen. Nemen we beide maanden evenwel tezamen, dan wint 1971 het nog wel net, wat het algehele aantal vlinders betreft (104 tegen 100), maar het aantal dagvlinders legt het toch in het laatste jaar af tegen 1969, gemiddeld met 64 tegenover 71. In hoofdzaak valt dit toe te schrijven aan het hogere aantal trekkende Gammauilen in 1971 op De Hoge Veluwe, alwaar ze nog lang verbleven.

Over de afzonderlijke vlindersoorten kan

verder het volgende worden opgemerkt. De overheersende Kleine vos deed het weer goed laatste zomer, maar toch moest betreffende deze inheemse schoenlapper 1971 voor beide maanden tezamen met zeer gering verschil de vlag strijken niet alleen voor 1969, maar althans voor het Arboretum, waarvan we ook augustus-gemiddelden hebben, zelfs voor 1968. Het Klein geaderd witje stond in 1971 op gelijke hoogte met 1969, evenals de Argusvlinder en minstens ook de Heidevlinder. De Citroentjes vertoonden in 1971 een prachtige top met zelfs een gemiddelde van 20 voor augustus. Voor de temidden van het bos gelegen tuin van het Sint Hubertus Slot alleen (over het algemeen ook duidelijk rijker aan Dagpauwogen, Atalanta's en Heidevlinders dan het Arboretum) bedroeg het aantal van deze opvallende kapel zelfs gemiddeld voor die maand 34 met een maximum van 85! In tegenstelling tot 1969 met zijn heerlijke nazomer lieten ze zich ditmaal in september weinig meer zien, vermoedelijk vanwege de koude nachten. Althans in deze onderzochte bloementuinen hadden Groot en Klein koolwitje, Dagpauwoog en Gewoon vuurvlindertje hun hoogtepunt in 1969. Het Hulstblauwtje zette in tegenstelling tot het mooie motje *Pyrausta aurata* zijn opmars van 1968 niet voort, werd zelfs bij Sint Hubertus Slot in 1971 niet door ons gezien, wel echter in de Achterhoek. Ook de zuidergast Distelvlinder liet in 1971 vrijwel verstek gaan, dit in schrille tegenstelling tot zijn topjaar 1970. Tekenend in dit opzicht is wel, dat we er in april en mei langs de Middellandse Zee ook maar weinig zagen, op Mallorca slechts één. De zeer aantrekkelijke Gehakkelde aurelia is zijn inzinking van voor enige jaren kennelijk weer te boven, want vrij regelmatig wordt hij in het midden en oosten van ons land weer waargenomen. In de laatste nazomer was voorts opvallend het niet geringe aantal Donkere zandogjes

op zanden van De Hoge Veluwe, hoewel het er de sterk verwante Heidevlinder toch niet van de troon kon stoten. Mochten we op 18 augustus 1968 het geheel onverwachte genoegen smaken in de tuin van Sint Hubertus Slot een Keizersmantel (*Argynnis paphia*) op Afrikaan te kieken, op 16 augustus was ditzelfde het geval met een Kleine parelmoervlinder (*Issoria lathonia*) in de hier niet behandelde bloementuin bij De Pampel, eveneens op de ons zo vertrouwde Hoge Veluwe (Boerderij 13 okt. 1971: 16-17). Mocht de kentering ten goede in het zomerweer sinds 1967 aanhouden, wat best eens het geval zou kunnen zijn, dan zal ook laatstgenoemde dagvlinder evenals vroeger wellicht weer minder zeldzaam in het Gelderse worden aangetroffen. Staan we nu even stil bij de Koninginnepage, die Wedts de Swart (D.L.N. 74: 205-209) zo ter harte gaat. Deze verrukkelijke dagvlinder uit het zuiden werd op 5 augustus 1970 door B. J. Hoogers in de bloementuin van Sint Hubertus Slot op enkele Dahlia waargenomen (D.L.N. 74: 37-39), sedertdien ook door ons, hoewel niet in de besproken bloementuinen, maar op Buddleia-trossen, te weten in 1971 op 3 augustus te Wageningen en op 8 augustus te Andelst in de Betuwe. Nog een andere vlinder van mooie zomers merkten we laatste zomer opnieuw in Gelderland op, namelijk de Gele lucernevlinder (*Colias hyale*) en wel op 30 juli te Wageningen op Afrikaan en in meer exemplaren op 8 augustus te Andelst op Kattestaart en Rode klaver, welk bezoek geslaagd langs fotografische weg werd vastgelegd. Zijn in tabel 5 vermelde nauwe verwant de Oranje lucernevlinder (*Colias crocea*) zagen we bij het nog vrij warme weer van 24 september 1969 over de bloemenweelde van het Arboretum op de Wageningse Berg vliegen, maar al te wild, zodat we deze vlinder niet vermochten te kieken. En nu maar, zonder te hoge verwachtingen,

hopen op voortzetting van de opgaande lijn, zowel in zomerse warmte als in verhoogd

bezoek van kleurige kapellen uit het zonnige zuiden aan onze lage landen!

Vragen en korte mededelingen

De Nederlandse hondsviis. In De Levende Natuur verschenen dit en vorig jaar korte mededelingen en een artikel over hondsvissen (zie jrg. 73 (1970) p. 264, jrg. 74 (1971) p. 47, 72 en 196/198. Hieruit blijkt dat de identificatie van de in de Nederlandse wateren voorkomende hondsviissoort nog steeds moeilijkheden oplevert. Dit zal voor een belangrijk deel te wijten zijn aan verwarring in de Nederlandse vissenslitteratuur, waarin de in Nederland voorkomende hondsviissoort *Umbra krameri* wordt genoemd (o.a. Ruting in „Welke vis is dat?” en Boddeke in Muus' en Dahlström's „Zoetwatervissengids”). Om aan deze verwarring een einde te maken, vergeleek L. J. K. Kleijn op het Zoölogisch Museum te Amsterdam 133 exemplaren uit Zuidoost-Nederland met exemplaren van de drie bekende soorten van het geslacht *Umbra*, nl.:

- 1) *Umbra krameri* Walbaum, 1792: uit het Donauebekken van Wenen tot aan de Zwarte Zee, Neusiedler- en Balatonmeer, en benedenloop van de Dnjestr,
- 2) *Umbra limi* (Kirtland, 1840): uit het Mississippi-stroomgebied tot en met de Grote Meren, en
- 3) *Umbra pygmaea* (de Kay, 1842): eveneens uit de Verenigde Staten, doch ten oosten van het Allegheny-gebergte, de kustvlakte van Long Island tot Noord-Florida.

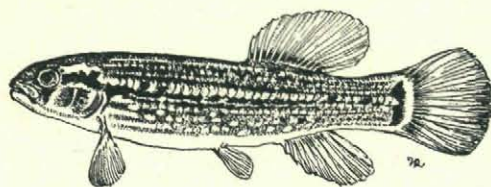

Fig. 1. *Umbra pygmaea*. Grote Peel (ZMA 104.677).

Uit dit onderzoek, dat werd gepubliceerd in het Natuurhistorisch Maandblad, 1968, 57e jaargang, no. 3: p. 35-40, is duidelijk geworden dat de in zuidoostelijk Noordbrabant en westelijk Limburg voorkomende hondsviissoort *niet* de Europese

hondsviis (*Umbra krameri*) is, zoals Ruting en Boddeke beweren, doch *Umbra pygmaea* (fig. 1), een uit de Verenigde Staten van Amerika geïmporteerde soort, ook voorkomend in Frankrijk, België en West-Duitsland. De oorsprong van de Nederlandse populatie is onzeker. De hondsvissen kunnen door aquariumhouders zijn uitgezet, zoals in Frankrijk en Duitsland gebeurd schijnt te zijn, of kunnen als „onkruid” zijn meegekomen met andere geïmporteerde vissoorten.

De hondsviis is niet de enige uit Amerika geïntroduceerde vissoort; ook de Zonnebaars (*Lepomis gibbosus*), de Amerikaanse dwergmeerval (*Ictalurus nebulosus*), en de Regenboogforel (*Salmo gairdneri*) worden niet zelden in onze wateren aangetroffen. Amsterdam, Zoölogisch Museum.

Drs. H. NIJSSEN.

Koperwieken en Kramsvogels in november tussen bebouwing. In de morgen van 8 november werd mijn aandacht getrokken door enige Koperwieken en Kramsvogels die in mijn achtertuin in de berkebomen zaten. Van 8 tot 11 november bleven de vogels aanwezig en wel 3-5 Koperwieken en 4-7 Kramsvogels. Mijn achtertuin grenst aan de achtertuinen van etagewoningen met 3 woonlagen. De vogels kwamen af op enige lijsterbesbomen, waarvan zij geregeld bessen aten. Rust- en uitkijplaats vonden ze in de berken.

Tot dusver had ik in november nimmer Koperwieken of Kramsvogels tussen bebouwing waargenomen. Kramsvogels komen in de winter wel tussen de bebouwing, vooral bij sneeuw en strenge vorst. Het is waarschijnlijk dat de vogels door de westerstorm van 7 op 8 november vanuit de kuststrook meer landinwaarts zijn gedreven. Voorts zijn het misschien vogels uit Scandinavië geweest, waar ze, volgens de Atlas van de Europese vogels door Prof. Dr. K. H. Voous, tot in de grote steden voorkomen en broeden. De vogels waren tenminste weinig schuw.

Bussum,

C. v.d. Bergstraat 19.

H. GRIFFIOEN.